

Vondrák, Václav

Sloveso

In: Vondrák, Václav. *Příspěvky k nauce o praslovanském přízvuku*.
Brno: Filosofická fakulta s podporou Ministerstva školství a
národní osvěty, 1924, pp. 31-40

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126420>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
provides access to digitized documents strictly for personal use, unless
otherwise specified.

Hlavně však byl jejich vzniku dán podnět útvary, které náležely původně *i*-kmenům a z nichž se pak časem staly kmeny na *-o*, při čemž však podržely svůj starý přízvuk. Tak *kōlomaz*, v češtině je to ještě, kmen na *-i*: *kolomaz* f., *rukopīs* m. (srovn. r. *rukopisъ* f.) *līstopād* ,říjen‘, srovn. r. *listopadъ* f. ,podzim‘, *listopād* ,opadávání listů, říjen‘; *sūhozīd* č. ještě *zeď*, *zdi*.

Vedle nových vyskytují se ještě staré útvary: *črnorēp* vedle *crnōrēp*, *sāmōtok*, *samōtok*, *Slāvōljub* a *Slāvōljub*, *Mīlosav* a *Mīlosav*, *hlādolež* a *hlādōlež*. Povšimnutí zasluhují též složeniny jako *schr. bogōmoljac* *bogōmoljca* (*bogomōljac*, *-mōljca*), r. *bogomōlec* *-mōlca*, r. *bogobōrec* *-bōrca* od slova *borcē* *borcā*, *bogotvōrec* *-tvōrca* od slova *tvorcē* *-rcā*, *psalmopēvec*: *pēvec* *pēvcā*, přízvuk bývá tudíž pošinut kupředu.

57. Kmeny na *-a*. V ruštině setkáváme se zase s metatonii několikráté již blíže označenou: *bělošēja*, *kožemjāka* ,koželuh‘, *prostokvāša*, *pustomēlja*, *skorotēca*, *slīnotēca*, *vodotēca*, *vodovāžda*, *vodocērpa*, *vojevōda*.

58. V slovinštině také tak: *glavobōlja*, *glavonōša*, *grlobōlja*, *zobobōlja*, *vojskovōdja*, ,*vojevūdce*‘, *kolotēca* ,kolej‘, *krvotēca*, *mesojēja* ,pojídání masa‘, *samovōlja* ,svévole‘, *senokōša* ,horská louka‘, *senošēca*.

Vedle toho: *črevobōlja* ,ujímání‘, *glasovōdja*, *kozopāša* a jiná. Možno zde viděti vliv útvarů jako *navāla*, *navīka*, *pokōra* a pod.

59. V srbskočrvatštině je převážně ještě zachován starý způsob, jak se nám jevil hlavně v ruštině: *črvotēlja* ,tesař‘, *kozopāša*, *krvōlīja*, *krvōpīja*, *krivōšīja*, *stōklasa*, *zlōsreca* ,nešťastník‘, *bogōmolja* ,modlitebna‘, *glasōnoša* ,posel‘, *knjigōnoša* ,listonoš‘, *glavōbolja* (srovn. i slov. *glavobōlja*), *sjenōkoša* ,louka‘ (i slov. *senokōša*).

Velmi zřídka se vyskytuje *střmoglēda* ,kdo se mračí‘, *tānokprēlja* a jiná. Tyto útvary jsou také nového původu jako v slovinštině jim odpovídající *kozopāša* a pod., neboť zdĺoužení samohlásky základního slova nebylo by zde jinak možné. Jeví se zde vliv nových složenin jako *sūhozīd*, pak *črvotē* a pod. K těmto složeninám dospělo se bezpochyby, když původní neoakut **prēlja* změnil se v neocirkumflex (srovn. štok. *strāža* proti slov. *strāža*, r. *storōža* a jiná).

Sloveso.

60. Přízvuk na koncovce u kmenů na *-o*, *-e*. U slovesa se vyskytují některé přízvukové zvláštnosti, které nabývají jakéhosi všeobecnějšího rázu, poněvadž je pozorujeme u více než jedné konjugace. Sem náleží především přízvuk na koncovkách sloves s kmenem na *o*, *e*-

v presentních tvarech, kde se musí předpokládati původní přízvuk na kmenové samohláse. Jsou to slovesa hlavně prvních čtyř skupin I. konjugace a třetí skupiny V. konjugace. U I. konjugace máme na příklad s krátkou kořenovou samohláskou r. *vezú, vezěšь* atd., ač tomu tak u tohoto a mnohých jiných sloves původně nebylo, nýbrž přízvuk byl na kořenné samohláse, jak nám v našem případě mimo jiné ještě i litevština ukazuje: *vezú, veži, vėža, vėžame, vėžate* atd. Kde je zde přízvuk na koncove (dva případy), je, jak známo, náležitě odůvodněn, jakož i v slovanštině v 1. os. sg. Opakuje se to i u sloves s dlouhou kořenovou samohláskou jako r. *rastú rastěšь*... inf. *rásti*, schr. (štok.) *rástem, rástěšь*... inf. *rásti*, slov. *rástem rásti*, kde je v obou případech přízvuk pošinut zase zpět na první slabiku. Přízvuk jako r. *rastěšь, vezěšь, vezěte* atd. nemůže býti též z té příčiny původní, poněvadž přízvuk na krátké slabice mohl býti původně jen klesavý a předcházela-li slabika s plnou samohláskou, musil býti v jisté době v praslovanštině na ni pošinut¹. To se v našich případech nestalo, byl to tedy stoupavý přízvuk, který zde mohl jenom pošinutím vzniknouti. Jde nyní o to, proč byl právě pošinut. Ve svém článku „Die Präsensbildungen des Slavischen und ihr Verhältnis zum Infinitivstamm“ (Afsl. Phil. V. 1881, str. 497—533) nedostal se Leskien k jádru věci. Práví jen: „So selbstverständlich es auch erscheinen mag, daß Praesentia wie *berétь, vezétь, zovétь* den altindischen *bhárati, váhati, hávate* entsprechen, so wenig stimmen sie in einem Hauptpunkte zusammen: die slavische Betonung ist *berétь, vezétь, zovétь*, also die der indischen Kl. VI. In gewissen Fällen steht dieselbe deutlich in Widerspruch zu der Vokalstufe...“ (str. 499—500) a na str. 510: „Die Verschiebung des ursprünglichen Hochtones begann mit der 1. sing. und blieb in der slavisch-litauischen Grundsprache darauf beschränkt, die übrigen haben den unursprünglichen Akzent erst im Sonderleben des Slavischen erhalten.“ Tím ovšem není nic vysvětleno. Co se týče 1. a 2. os. sg. v litevštině a 1. sg. v slovanštině, víme nyní alespoň, proč zde musil býti přízvuk pošinut na koncovku, avšak proč byl přízvuk v slovanštině též v ostatních osobách pošinut na koncovku, nevíme. Víme, že i u jiných konjugací musil býti přízvuk pošinut v 1. os. sg. na koncovku a v dalších osobách se to nestalo (srovn. na př. r. *pišú*, ale *pišešь, pišet, koljú*, ale *kolešь* atd.). Od 1. os. nemohl tedy vyjíti popud k pošinutí přízvuku na koncovku.

¹ Nebylo-li možno pošinouti jej na předcházející slabiku pro polohlásku, musil býti změněn v stoupavý, srovn. slov. *mrēm, mrěšь* (**mrēšь*) *mrē* (**mrēšь*).

Touto otázkou zabýval se též Meillet v článku „Note sur la formation de l'aoriste slave“ (je připojen k jeho spisu „Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux-slave“ 1897, na str. 174—178). Správně je zde slov. silný neb jednoduchý aorist vyložen jakožto někdejší imperfektum, čímž se zároveň pěkně vysvětluje někdejší přízvuk tohoto aoristu, na kořenné samohlásece. Při někdejším stavu slovanského slovesa bylo třeba generalisovati přízvuk. Ve smyslu zákona de Saussure-a byl přízvuk v 1. os. sg. pošinut na koncovku. Tato okolnost, nedostačující k pošinutí přízvuku u stálého typu jako *láže-* aneb dokonce i u *drží* (s přízvukem na *ь*: r. *držíšь* proti *deržu*) stačila v baltsko-slovanštině k zavedení přízvuku na koncovkách v presentních tvarech typu **wede-*, který představoval dvojí různá místa pro přízvuk bez patrné příčiny. Jeho pošinutí v 1. os. sg. nemělo místa v impf.: ustálení přízvuku provedlo se tu opačným směrem nežli v presentních tvarech a přízvuk je zde obyčejně na kořenné slabice. Nicméně vyskytuje se v některých případech na kořenné slabice i v presentních tvarech, kamž byl zanesen z imperfekta, z něhož se byl stal aorist, tak r. *mogu*, *možeš*, *ležu*, *krádu*, *idet* (vedle *idēt*), *jědu*, *sjádu*, *ljágu*, zde všude pochází prý tento přízvuk z aoristů (str. 177).

Zde máme mnoho cenných poznatků, ale jsou zde vedle nich i slabší stránky výkladu, a hlavně věta, že by byl stačil přízvuk na koncovec v 1. os. sg. k jeho pošinutí ve všech ostatních osobách na kmenové *e-*, nepřesvědčila docela a tak se děly další pokusy, vyložití věc jinak.

V novější době hleděl to T. Le hr-Spł a wi ń s k i vysvětliti nějakou metatonii způsobenou zeslabením krátkého *u v ь* a *i v ь* v koncovkách a tak tvrdí, že klesavý přízvuk na dlouhé neb krátké slabice kmenové pošinuje se počínaje druhou osobou sg. ve všech ostatních na koncovku a jako příklady uvádí čak. *trēsēs*, *pletēs* a ostatní příklady jeho sem nepatří, neboť jsou to slovesa III. a IV. konjugace, kde jsou zcela jiné podmínky (O prasłowiańskiej metatonji. 1918 str. 13, jako č. 3. v Prace komisji językowej akad. umięjętności w Krakowie). O nějaké metatonii nemůže zde býti žádná řeči. Musila by se totiž jevití tak, že by slovesa s různým přízvukem na kořenné samohlásece vykazovala též různé výsledky, ale tomu tak není v našem případě. Zde vidíme, že může míti sloveso jakýkoliv přízvuk na kořenné samohlásece a přece bývá pošinut na koncovku aspoň ve většině případů. Jako příklady pro stoupavý přízvuk na délce budtež uvedeny: r. *gryzł* : *gryzi*, *gryzēs*... schr. *grīsti* : *grizēm*, *grizēs*..., slov. *grīsti* : *grizem*; r. *klast* : *kladū*,

kladěš... schr. *klāsti*: *klādēm, klādēs*...; slov. *klāsti*: *klādem, klādes*...; r. *prjastь*: *prjadū, prjaděš*... schr. *prēsti, prédēm:préděš*... slov. *prēsti*: *prédem, préděš*...; r. *sěcь*: *sěku, sēcěš*..., schr. *sjěci*: *sjjěčēm sēcēm, sjjěčēs sēcēs*... a jiná ještě. K schr. *krāsti* r. *krastь* máme v srbskochrvatštině jen *krādēm, krāděš*, ale v ruštině vedle *krādu, krādeš*... též *krādū, krāděš*, slovinština se svým *krāsti, krādem, krādeš*... potvrzuje ruský přízvuk v prvních tvarech (na kořenné samohlásce) jako praslovanský.

S klesavým přízvukem na délce: r. *trjasti*: *trjasū, trjasěš*..., schr. *trēsti*: *trēsēm, trēsēs*... slov. *trēsti*: *trjēsem, trjēsēs*; r. *rastī*: *rastū, rastěš*..., schr. *rāsti*: *rāstēm, rāstēs*... slov. *rāsti*: *rāstem*; r. *voloci*: *volokū, volocěš*..., schr. *vići*: *vičēm, vičēs*... slov. *vlēci*: *vljēdem*... r. *sice pasti*: *pasū, pasěš*..., ale schr. *pāsti* (tedy stoupavý přízvuk): *pāsēm, pāsēs*..., slov. *pāsti*: *pāsem*; r. *grjasti*: *grjadū, grjaděš*, schr. *grēsti*: *grédēm, gréděš*, slov. *grēm* (též *grēm*), *grēs*... z *gredēm* (jež se též ještě vyskytuje); r. *mjasti*, *mjatū, mjatěš*..., schr. *mēsti*: *mētēm, mētēs*, slov. *mēsti*: *mētem, mētēs*, (č. *māsti* na rozdíl od r. *mestī, mestь*: *metū, metěš*..., schr. *mēsti*: *mētēm, mētēs*..., slov. *mēsti*: *mētem, č. mēsti, metu*, s prvním slovesem možno srovn. sti. *mānthati*); r. *vjasti*: *vjazū, vjazěš*..., schr. *vēsti*: *vězēm, vězēs*, *plēsti*, slov. *vjēsti*: *vjēzem, vjēzēs*..., *plēsti*.

U sloves s krátkou kořennou samohláskou skoro veskrz, na př. r. *bosti*: *bodū, boděš*..., schr. *bōsti*: *bōdēm, bōdēs*..., slov. *bōsti*, *bōdem, bōdeš*; r. *mestī, mestь*: *metū, metěš*..., schr. *mēsti*: *mētēm, mētēs*..., slov. *mēsti*: *mētem*... Takových sloves je mnoho. Výjimku tvoří r. *močь*: *mogu, mózeš*... schr. *mōci*: *mōgu, mōžěš* (*mōrēs*), *mōžē* (*mōrē*)..., slov. *mōci*: *mōrem* (*mōrem*)... O tom se ještě zmíníme.

61. Jest pravdě podobné, že podnět k tomuto pošinování dán byl u příslušných sloves I. a V. třídy potřebou, rozeznávati přesněji tvary presentní od tvarů silného neb asigmatického aoristu, avšak již v době, když tento útvar byl ještě nejen formou, ale i svým významem pravým imperfektem, což je zde, jak uvidíme, důležité. Druhá a třetí os. sg. tohoto aoristu zachovala se nám ještě v srbskochrvatštině jako součást běžného *oh*-aoristu. Z těchto tvarů seznáváme, že asigmatický aorist měl klesavý přízvuk na kořenné samohlásce, na př. *plētoh oplētoh*, ale *plēte, pēce*... *ōplete, īspece*, což nám zde zřejmě ukazuje klesavý přízvuk. Tak i *privede, priveze, ūtece* atd. A klesavý přízvuk vidíme též u sloves s dlouhou kořennou samohláskou, a sice bez rozdílu, byl-li zde původně klesavý neb stoupavý přízvuk. Tak máme s původně klesavým:

trésoh, ale v 2. a 3. sg. *trése*, *istrésoh*, *istrése*; *rástoh*, ale *râte*, *vúkoh*, ale *vúze*, *mête*, *vêze* (k *věsti*, r. *vjazi* ‚acu pingere‘) atd. Se stoupavým přízvukem na délce: *prědoh*, ale *prède*, *öprède* (inf. *prěsti*), *sjěkoh*, ale *sjěče* (*sěče*), *ödsiječe* *ödsěče*, inf. *sjěči*, *grizoh*, ale *grize*, inf. *gristi*, *päsoh*, ale *päse*, inf. *pästi* (r. však *pasti*, *pasü*, *pasžšb*); *kl'đoh*, ale *klāde*, inf. *klāsti*; *krādoh*, ale *krāde*, *ükrāde* atd.

Byl-li tedy klesavý přízvuk na knénoře samohláске silného aoristu, musily se stýkati 1. os. du. a pl. v době, kdy ještě v presentních tvarech bylo v slovanštině o před koncovkou *-vě -mъ*, dále v 2. a 3. osobě dualu a 2. os. pluralu, a sice i co do přízvuku tam, kde měla kořená samohláska klesavý přízvuk, což platí o všech slovesech s krátkou kořenou samohláskou. A kdyby byl aorist neměl hned zprvu klesavý přízvuk, bylo by zde zase docházelo i tam k splnutí, kde měl kmen stoupavý přízvuk. Bylo tedy třeba tomu se vyhnouti a tu mohla ovšem býti vzorem slovesa původní VI. třídy staroindické s přízvukem na kmenotvorném *-o-*, *-e-*. S těmi se stýkala naše slovesa již tam, kde byl přízvuk pošinut na *-o* v první os. sg. Jsou to tedy skoro všechna slovesa s krátkou kořenou samohláskou a s dlouhou jen v těch případech, kde měla klesavý přízvuk.

Jsou zde některé výjimky, ale ty jsou právě zajímavé. Jest to především několik sloves se stoupavým přízvukem na dlouhé první slabice. K inf. r. *sěstb*. schr. *sjěsti*, praes. r. *sjādu*, *sjādešb* ... a shodně s tím co do přízvuku schr. *sjědēm*, *sjědēš* ... *zāsjedēm*, *zāsjedēš* ... a v aor. *sjědoh*, *sjěde*, *zāsjedoh*, *zāsjede* ... Odchyłka je zde především v presentních tvarech, poněvadž přízvuk nebyl pošinut na koncovku, nebylo však také proč. V praslovanštině byl totiž patrný rozdíl mezi kmenem presentním s tvary **sędq*, **sędešb* ... s jedné a kmenem v aoristních tvarech **sędъ*, **sęde* ... nebylo zde třeba měnití přízvuku v presentních tvarech, ani ne v 2. a 3. sg. aoristu, zůstal zde tedy původní přízvuk. Z toho vidíme, že tento klesavý přízvuk nebyl též původně v aoristních tvarech, které se jinak svým kmenem lišily od praesentních. Obdobně bylo k inf. *-rěsti* praes. **-rętiq*, **-rętięšb* ... , tedy dle *jo-* kmenů, v srbskochrvatštině k *s-rěsti* praes. *srětēm*, *srětēš* ... a pak jako *sjěsti* (Daničić, Akcenti u glagola³ str. 10), tedy aor. *srětoh*, *srěte* ... , v ruštině je však přízvuk pošinut na koncovku: *obrěsti* *obrěstb*, praes. *obrěti*, *obrětēšb* ... byl zde tedy přízvuk klesavý (v inf. a aor.) a v novém praesens byl obdobně pošinut, kdežto v srbskochrvatštině splynul starý praesentní kmen s infinitivním, podržel stoupavý přízvuk praesentní (tak jako na př. *māšēm*, *māšēšb* ...), avšak přijal souhláskové zakončení

auristního kmene. Že to byl starý stoupavý přízvuk, ukazuje nám i slovinština: *sędem, sędes* (jako na př. *będem, mązem* a pod.).

Jako *sędęm — sędęh, srętem — srętoh* je v srbskochrvatštině i *pąsti — pądem (pądnęm) — pądoh, pąde* . . . , ale v ruštině je *pasti : paditi, padęš* . . . , slovinština má obyčejně *pąsti : pądem, pądes*, což by souhlasilo s ruštinou, neboť kdyby to byl starý stoupavý přízvuk, musilo by zde býti **pądem*. V některých krajinách se ovšem prý i tento přízvuk vyskytuje (Breznik, Slov. slovn.¹ 1916, str. 122).

Že u **będę, *będeš* : schr. *będem, będeš* . . . , r. *będu, będeš* . . . s očekávanou zvláštností zase v slovinštině: *będem, będeš (bęm, bęš)* nebyl přízvuk pošinut na koncovky, nebylo by divné, když zde nebylo třeba přesně rozlišovat od aoristu. Byl tvořen od zcela jiného kmene.

Zbývá u sloves s dlouhou kořennou samohláskou jediná vážná výjimka a to jest r. *lęzti : lęzu, lęzeš*, s čímž úplně souhlasí schr. *sljęsti : sljęzęm, sljęzes (sljęsti : sljęzęm)*, aor. *sljęzoh, sljęze* a taktěž i slov. *lęsti : lęzem, lęzes* . . . Dala by se vysvětlit předpokladem, že zde byly původně též dva kmény: *lęzo-* a *lęzo-* (jako *sędo-* a *sędo-*, srovn. též *obřęsto* a inf. *obřęsti*) a že již v praslovanštině nabyl převahy kmen *lęzo-* (jako je pravdě podobné, že i *grędę gręsti* mělo původně též dva kmény, obdobně jako *lęgo : lęsti*). Na všecken způsob musilo býti v aor. **slęze*, byl-li v praesens původně klesavý přízvuk.

Přechod ke kmenům s krátkou samohláskou tvoří eksl. *lęgo : lęsti*, r. *lјągu, lјąžeš* . . . : *lećb*, schr. *lęzęm, lęzęš* . . . proti aor. *lęgoh, lęze*, *lęgosmo* a inf. *lęti* . . . zde všude je zachován praslov. přízvuk; v praes. tvarech poukazuje k tomu i slov. *lęzęm, lęzes* . . . k inf. *lęći*, kde je přízvuk pošinut zpět (srovn. štok. *lęći*). U tohoto slovesa nebylo též třeba v praesens pošínovat přízvuk na koncovky. Ani v 2. a 3. os. sg. aor. nestala se žádná změna, tedy obdobně jako v *sędę : sęsti* atd.¹

U sloves s krátkou samohláskou máme jedinou výjimku, a sice r. *moćb : moćti, moćeš, moće* . . . , schr. *męci : męgu, męzęš (męręš), męzę (męrę, vedle toho pęmozęm, pęmozęš, pęmozę)*, aor. *męgoh, męze* . . . , slov. *męci : męrem*. V presentních tvarech byl zde již v praslov. neoakut na krátké samohláse (až na 1. os. sg., srovn. též č. *mohu, můžeš, může*), ale před tím časovalo se asi atematicky (**mąghmi* . . . *mąghti* . . .

¹ K r. *idęti (itęti)*, schr. *iti (ięti)* máme r. *idęi idęš (iędeš)* proti tomu schr. *idęm-idęš, idę aor. idęh idę, idę idęsmo* . . . zde je r. přízvuk praslovanský, předpoklá, dáme-li praes. **iędę, *iędeš*, a aor. zněl v 2. a 3. os. sg. dle infinitivu s klesavým přízvukem původně **idę*. R. tvar ve rčení jako *idęt sluch* byl by tedy pozdější.

māghanes, māghthé, māghénti, viz Idg. Jahrb. III 158) a teprv na slov. půdě přešlo ke kmenům na *-o, -e*, ze starší konjugace zachoval se však ještě tvar *možь* (starý opt. — imperativ.). U kmenů s krátkou samohláskou nemáme vlastně tedy ani žádné výjimky a u těch právě byl jenom jeden způsob silného aoristu s klesavým přízvukem na první slabice. Přízvuk tvarů *r. moǵi, móžešь* nemůže pocházeti z aoristu, jak Meillet myslí (str. 177), neboť aor. musil mít klesavý přízvuk, kdežto v praesens je stoupavý přízvuk (neoakut, srovn. č. *můžeš*, štok. *pomožěš* ne suad **pomožes*) a v štok. aor. zvítězil zde ovšem přízvuk *oh-aoristu*: *mògoh, mòže*, ale to nemůže býti původní přízvuk.

62. Přízvuk tento je odůvodněn původem našeho aoristu, neboť byl to původně injunktiv a srovnává se s řeckým imperfektem, jak se bez augmentu vyskytuje u Homera, tedy *φῆρον, φῆρε*, stl.: *bhāram, bhārat*, a s augmentem *ābharam* ř. *ἔ-φερον* (původně **bhērom bhēret*). Tím se také vysvětluje velká jeho závislost na praesentním kmenu, aspoň v dřívější době (místo *σῆδς* musilo tedy dříve býti **σῆδς* a pod.)¹

V historické době, z které máme doklady, vidíme, že již nápadně zaniká až na 2. a 3. os. sg., které se zachovaly jako součást *oche-* (*eche-*) aoristu. A tak se nám v těchto troskách zachovaly i tvary jako *oтъре* (Luk. 7. 44. Mar. Zogr. a Supr. 394. 30, zde jest to ovšem jen parafraze uvedeného textu evang.) a *ožiwe* (Luk. 15. 24. 32. Zogr. Mar. Ass. Sav. kn.), kterýžto tvar je doložen i v staré češtině: (Eliáš) zavolá ku pánu bohu *y oziwe to dítě* Comest. 160b (Gebauer, Hist. ml. j. č. III. 2² str. 159).

Na základě takového materiálu můžeme s velkou pravděpodobností předpokládati, že silný aorist byl původně tvořen jako imperfektum v slovanštině od všech praesentních kmenů na *-o-* a *-e-*, jen ne od kmenů na *-io-*, *-je-* a *-no-*, *-ne-* (konjugace II. s těmito kmeny nebyla ostatně ještě docela upravena tak, jak je nyní, když se začalo vyvíjeti toto imperfektum). Proto byl již v praslovanštině přízvuk též na koncovech praesentních tvarů u sloves V. tř. 3. skupiny jako **berq* **berešь* a tak máme ještě nyní v ruštině *beru, berěšь berēt*... k inf. *bratь*. V štokavštině mají sice všechna slovesa této skupiny přízvuk na první slabice: *bērēm, bërěš, bërē, bërēmo, pērēm (prāti) žēnēm (gnāti)*... vedle pozdějšího tvaru

¹ O původním přízvuku tohoto bezpříznakového aoristu pojednává též van Wijk v článku „L'accentuation de l'aoriste slave“ (RE sl. III 1923, str. 27—47), ovšem s jiného stanoviska.

gnām, gnāš, gnā; dĕrĕm (nový inf. *Ďrijĕti*), *sĕrĕm* (*srāti*)..., ale byl zde dříve též na koncovkách přízvuk, jak se ještě v čakavštině zachoval (*perĕn, perĕ, perĕmō, poberĕn, derĕn, deremō, deru* inf. *derāt* Belić str. 240—241). I Mažuranić má ze štokavštiny ještě *brāti: bĕrem, gnāti: žĕnem* (*rĕnem*, Slovn. Hĕrv.³ 1861 § 160). Tak i v ruštině *deru, derěš*... (*Ďrati*), *peru, perěš*... *prati* atd. a i slovinské tvary tomu odpovídají: *bĕrem* (*brāti*), *pĕrem* (*prāti*), *žĕnem* (*gnāti*); *dĕrem* (*Ďrĕti* m. *drāti*); *sĕrĕm* *srāti* se řídí dle řo-kmenů. V štok. zachovalo ještě *zvāti: zivĕm, zivĕš*... svůj starý přízvuk. Nemůžeme tedy o tom pochybovati, že bylo toto imperfektum též u těchto sloves původně, tedy **berĕ, bĕre, bĕre bĕromĕ* atd. Když pak převzalo funkci aoristu, a sice původně v 2. a 3. os. sg. vedle pravého aor. *vĕšĕ, nĕšĕ*, tedy: *vĕde, nĕse* — zde nebylo totiž ještě jiného aoristního tvaru (a pravidelný jako **vĕ, *nĕ* byl by zde byl nemožný) — a když pak vystupovalo dále jako aor. i v ostatních osobách: *veĕĕ, neĕĕ* atd., přestalo ovšem býti imperfektem. U sloves V. třídy byl však již úplný starý aorist i s 2. a 3. os. sg.: *bĕrachĕ, bĕra*, staré imperfektum **berĕ *bĕre* nemĕlo zde tedy žádné další funkce a tak zde zaniklo. Avšak že zde jednou též bylo, ukazuje nám z řejmě pošinutý přízvuk ve tvarech jako *berĕšĕ* atd.

63. Dovoláváje se Meilleta tvrdí Gebauer, že byl přízvuk u aoristu silného v psl. bezpochyby na slabice kořenné: sg. 1. *vĕdĕ, 2. 3. vĕde* atd. a tím, že se lišily tvary jinak stejné od praesentních, kde přízvuk býval na příponě; na př. 2. pl. aor. *vĕdĕte*, praes. *vedĕte*. K tomu připojuje, že svědectvím pro přízvuk aor. *vĕd-* atd. je v stĕ. z dloužení, které je v slabikách těchto doloženo a nejspíše přízvukem se vyvinulo. Jako příklady uvĕdí acr. 3. sg. *jĕde, vĕde* zůž. *vide, duxit, nalĕze, vylĕze* zůž. *vylĕze, pĕsĕze, pĕsĕze* a od II. třídy *povzdviĕze*. Připomíná však, že stejné zdloužení je doloženo několika příklady aoristu slabého. Doklady pro silný aorist týkají se hlavnĕ třetí osoby sg., jen ojedinĕle vyskytují se též pro 3. pl.: *kdyĕ gjĕdv kupovat ženich przygĕjde* Štít. ř. 230 a, *potom przygĕjdu druhé panny* Štít. ř. 230 a (str. 124). Můžeme si to tak vysvětlit, že se vĕbec pro 3. sg. vyskytuje nejvíce dokladů. Očekávali bychom ovšem v ěštinĕ nejspíše ještě délku v první slabice u aoristu slabého (složeného, ovšem zase až na 2. a 3. sg.), neboť zde byl přízvuk na koncovkách¹, jak nám srbskochrvatština

¹ Srovn. na př.: štok. *plĕtoĕh* (*plĕte, plĕte*), *plĕtosmo, plĕtoste, plĕtoše*; *pĕkoh, ĕdoh* (*zde i ĕde*), *tĕnuĕ* (*pĕtomu*) atd.

ukazuje a při jeho pošinutí na první slabiku mohla by se taková délka spíše ještě v češtině odůvodniti. Máme však v staré češtině též jen ojedinělé doklady, a sice pro třetí os. pl.: *králi odgèdechu* Ol. Gen. 14. 11; (panny) *gijdechu kupovat* Štit. ř. 231 b; *panny wgijdechu na swatbu* ib. 230 a, 231 b (str. 125). Třeba na to upozorniti, že v tomto výkladu jeví se vliv textu evang. (Mat. 25. 1—13), kde se vyskytují právě v stě. překladě tyto tvary aor. (na př. v Ev. Ol. též: *gidechu kupovat* a *przigidechu*, kdežto v Ev. Vid. jsou ještě tvary silného aor.: *poydu kupovat* a *przydu*).

Že by byl přízvuk na první slabice sám sebou vyvolal nějakou délku, nemůžeme v češtině nade vši pochybnost pozorovati a proto nemůžeme to také předpokládati u silného aoristu. Délka uvedená je asi jiného původu. V některých slov. jazycích — a patří k nim též čeština — začalo brzy zanikati *-ť* v 3. os. sg. praes. a bylo pak *věde* (aor.) a *vedě* (*vede* praes.), v pl. bylo již dříve *vědete* (aor.) a *veděte* (praes.). Myslím, že tímto poměrem byl též dán podnět k zdloužení samohlásky *e* v koncovkách. Aby rozdíl lépe vynikl, mohla býti koncovka s takovým důrazem pronášena, že z ní vznikla délka. Tento vývoj mohl býti podporován koncovkami jednotlivých konjugací, jako jsou koncovky *-íš*, *-í*... a možná již i *-áš*, *-á*, ale že by byly délky koncovek, jak je sledujeme na př. v srbsčině, vznikly pouhou analogií dle uvedených starších koncovek dlouhých, není příliš pravdě podobné. Ze staré češtiny uvádí Gebauer (str. 35) tolik dokladů s dlouhou koncovkou, že v tom nemůže býti jen snad nějaká náhoda. Mimo to jsou doklady dosti rozmanité, jako *lagě* Jid. Drk. 61, *weze* ib. 70, *nevmrzee* Ev. Zimn. 34, *zetrzee sie* ib. 23, *zetrzee jej* ib. 33, *gdee* ib. 41, *przygdee* ib. 2, *budee* 6 a 17, *pissee* 5, *netyzeee* 51, *slowee* Všeh. K. 18 a, 237 a, *padněte* Ben. Lev. 26. 30; *slowé* Háj. herb. 135 b, *slowé* Vel. Kal. 128 atd. Uvážíme-li, že v starších památkách se délka jen v ojedinělých případech označovala, přihlížíme-li dále k nářečím, v nichž se zachovala ještě do nynějška zvláště k slovenštině, můžeme asi připustiti, že tato délka byla jednou v češtině všeobecná neb skoro všeobecná. Zvláště musíme z uvedených dokladů vytknouti *lajě*, *pišě*, neboť jde z nich najevo, že se i u sloves s kmenem na *-jo-je* koncovka dloužila, kdežto spisovná slovenština takového dloužení nepřipouští (v nářečích ovšem na př. i *steliem* a pod.). Délky tyto vznikly tedy v předhistorické době v češtině, napřed tam, kde byl i příslušný silný aorist, pak pronikly i jinam. Když zanikal jednoduchý aorist, začaly i tyto délky zanikati, udržely se ovšem o něco déle. Praeterita jednoduchá, tedy i jednoduchý aor. jsou již v XIII.

a XIV. stol. na ústupu, v stol. XVI. vyskytují se již jen velmi zřídka (Gebauer str. 65). V té době asi mizejí též ony délky. Jen v slovenštině se ještě udržely, ač ne již u všech paradigmata.

Co pak se týče délky v začátečních slabikách silného aoristu, jest velmi pravdě podobné, že tato délka mohla nejspíše vzniknouti, když byl přízvuk pošinován na začáteční slabiku. To se dělo totiž v praesentních tvarech s přízvukem na koncovkách a pak splývali tyto tvary až na svou délku s aoristními v některých osobách a bylo třeba je důrazněji odlišovat, což se mohlo státi dloužením začáteční slabiky aoristu proti dlouhým koncovkám příslušných tvarů praesentních. Ostatně bylo toto pošinutí přízvuku na první slabiku pro délku v koncovkách s e praesentních tvarů též asi neméně osudné než zánik jednoduchého aoristu. V jiných koncovkách se délka udržela, poněvadž tam nebylo uvedených podmínek (koncovky *-iš, -í a -ás, -á* atd.), mimo to nešlo snad ani o plné délky v uvedených případech, nýbrž jen o jakési polodélky. Proto také není, jak se zdá, dokladu, kde by byly přešly v *í* jako v aor. (na př. *ride, duxit'*) a jinde.

Změna klesavého přízvuku v stoupavý.

64. a) U sloves. Jiná zvláštnost u slovesa všeobecnějšího rázu, jež vznikla též již v praslovanštině, zakládá se v tom, že u některých slovesných skupin byl původní klesavý přízvuk na kořenné samohláске změněn v stoupavý, a sice v neoakut, jehož zvláštností vůbec je, že na krátké slabice se jeví již v praserbštině jako klesavý přízvuk, v češtině se mění někdy v délku. Na dlouhé slabice přechází v štokavštině v cirkumflex, v češtině je jako délka zachován. Tak máme u II. tř. r. (*tjanü*), *tjáneš*, štok. *těgnem, těgneš*, v čakavštině je však jako stará délka stoupavá, zachován: *potěgne* k inf. *potěgnūt* jako i *dosěgnen, dosěgneš* k inf. *dosěgnūt* (též *doséc*), imper. *dosěgnì*, štok. *dòsegnem, dòsegněš*, inf. *dosěgnuti* (*dosécì*), tak i čak. *okrènūt* (Izvěst. odděl. russk. jaz. i slov., tom XIV. kn. 2., str. 240, 1909), slov. *těgnem, těgneš*, č. *táhnü, táhneš*, p. *ciągnę, ciągniesz*. U I. tř. 6. skupiny r. (*borjúsъ*), *bórešъsja*; k inf. *porótъ* (*porjü*), *pórešъ*; (*koljü*), *kólešъ*; (*meljü*) *mělešъ*; štok. *köljem, köljěš; mëljem, mëljěš*, čak. *klät* : *köljën*, imper. *koljì, kläl*; *mëlìt* : *mëljën, mlël, mëlëlo, semëljën*; slov. *mëljem, mëljěš*; č. *melì (melü), meleš*; stč. *kočü (kolì), kóleš (kuoleš)*; p. *miełę, mielesz; kołę, kolesz*.

Nejvíce máme takových sloves u V. tř. 2. skup. 1 a sice jak s dlouhou tak i s krátkou samohláskou, na př. r. (*vjažü*), *vjážeš*; štok. *věžem, věžěš*, slov. *včžem, včžeš*, č. *vážü, vážěš*, p. *wiążę, wiążesz*, r. (*pišü*), *pišeš*;